

Гордана Живковић

ВЕРОВАЊА О НАРОДНОМ ЛЕЧЕЊУ АЛКОХОЛИЗМА КОД РУДАРА ТИМОЧКОГ РЕГИОНА

И поред многих истраживања етиологије алкохолизма у појединим индустријским гранама, а посебно у рударству, вршених у свету и код нас, у етнологској науци до сада нема систематских истраживања која би пружила увид у настајање, развој и народно лечење алкохолизма код рудара.

Због тога је у оквиру пројекта *Етнологска истраживања рударства у Тимочкој крајини*, на коме се ради већ пет година, Етнологско одељење Народног музеја „Зајечар“ у Зајечару, поред осталих истраживачких тема које обрађује, посебну пажњу у периоду од 1982. до 1987. године посветило истраживањима народних веровања о лечењу алкохолизма код рудара у Тимочкој крајини. Истраживања су вршена у 45 насеља општина: Бор, Бољевац, Кучево, Књажевац, Мајданпек, Неготин, Сокобања и Зајечар. Циљ ове теме је да сагледа како и због чега је настајала ова тешка и опака болест, утицај околине на њен развој и предузимање превентивних мера у народном лечењу.

Алкохолизам је несумњиво болест која прати рударску професију. Настала је услед специфичних и тешких услова рада. Високим порасту алкохолизма код рудара највише су доприносили неповољни радни услови (претерана запрашеност, влажност, повишена температура, лоше осветљење), слаба или никаква хигијенско-техничка заштита, исцрпљујући рад по сменама, дуга пешачења од куће до радног места (некад и по 15—20 km), као и пољопривредни послови које су рудари обављали по повратку кућама.

Осим отежаних радних услова, и психичка напрегнутост рудара, стално присутан страх, несигурност и незадовољство, били су узрок појави алкохолизма. Пило се и због болести, несреће, нестанка драге особе, због несрећне љубави итд.

Из разговора са рударима, поред свих наведених узрока, може се закључити да су и многи народни обичаји утицали на развој алкохолизма (крштења, свадбе, сахране).

По рударском веровању „рудар мора да пије“, јер ако не пије не може да ради. Пије да би се дружио, пије да би се одморио, пије

за апетит. Свесно или несвесно, у алкохолу тражи заборав својих телесних или духовних патњи, олакшање душевног бола, ослобађање од брига. Пије да би задовољио своју жељу за храброшћу, за другачијим животом и, на крају, да би доказао припадност групи.

Занимљиво је поменути и традиционално схватање рудара, да алкохол штити здравље од прашине, штетних рудничких гасова и отровних супстанција које се током рада нагомилавају у дисајним органима и крви, да јача организам, да гаси жеђ и штити тело од назеба.

Уверење рудара, да им само алкохол може сачувати здравље толико је јако да у рударској средини почињу да пију и многи млади рудари, који су раније били потпуни апстиненти, јер је за њих пијење са старијим рударима значило не само да су дорасли тешком рударском позиву већ и да су прихваћени и примљени у рударску групу.

Тако су постепено по рударским насељима почеле да ничу кантине и кафане, где се проводило све слободно време, јер других могућности за друштвено-забавни живот није било.

Страховања током рада, по изласку из јаме трансформисала су се у снажну жељу да се са друговима нешто попије како би се прославио срећно завршен радни дан.

Дејство алкохола у почетку се испољава у пријатном расположењу, слободном понашању, говорљивости, песми, игри, а касније долази до плача, туча и честих излива љубоморе на жену, па чак и покушаја убиства. Отуда и народна изрека *Пијан и луд — два брата рођена или И луд од пијаног бежи*.

Штетне последице прекомерног узимања алкохола су: болови у желуцу, повраћање, оштећење јетре и срца, промене на кожи, а у тежим случајевима и развој алкохолне психозе.

Алкохолизам као болест не разара само организам и психу појединаца већ и породицу као основну друштвену заједницу, као и само друштво, коме наноси огромне социјалне и материјалне тешкоће.

Народ је алкохолизам сматрао злим духом који се увлачи у појединце, утиче на њихово понашање, а од кога трпи ближа и даља околина. Зато се често у народу каже: „Увукао се ђаво у њега и не да му да престане с пијанку“.

Да би се ослободио тог зла, народ се довијао на разне начине, користећи се разноврсним, чудним а понекад и језивим елементима и поступцима заосталог људског веровања, са жељом да се болест победи а зао дух „истер“ из болесног.

На основу дугогодишњег искуства, народ је веровао да одређени начини лечења, било да су у питању биљке, животиње, минерали или магија доводе до позитивних резултата, првенствено утичући на психу болесног.

Близина рударских и сеоских насеља, у којима су ова народна веровања о лечењу алкохолизма настала и преносила се с колена на колена усменим предањем, утицала је на прихватање и коришћење тих архаичних начина лечења алкохолизма и код рудара.

Осим тога, и вишенационалност рударске средине карактеристичне по отворености и прихватању новина допринела је мешању на-

родних веровања староседелаца и многих других веровања рудара насталих у различитим крајевима наше земље, па и шире. На тај начин у Тимочкој крајини створена су интересантна, необична и по много чему препознатљива народна веровања о лечењу алкохолизма код рудара, везана за одређене биљке, животиње, минерале или магијске обреде.

Биљке као лекови биле су цењене у народној медицини не само због истинских својстава већ и због тајанствених моћи. Употреба неколико биљних врста у народном лечењу алкохолизма имала је дугогодишњу примену.

— Трава „бабина душа“ (*Majorana hortensis moench*) даје се у виду чаја пијанцима.

— Видова трава „видац“ (*Euphrasia officinalis* L.) пије се против алкохолизма јер „људе трезни“.

— „Смрди трава“ (*Jarba purpurosa*) — расте по житу, жутих је цветова — ставља се у ракију да одстоји неко време. Та ракија се као лек даје болесницима да пију. Због опорог мириса, она треба пијанца да „згрози“.

— Винова лоза (*Vitis vinifera*) која изникне ван винограда и на којој се роди грозд, „дивље грожђе“, ставља се у пиће и даје пијаници. Горко је и изазива мучнину, дуго повраћање, а самим тим и каснију одбојност према пићу.

— Шака мајчине душице (*Thymus serpyllum* L.) прелије се литром вруће воде, остави се да одстоји пола сата покривена, процеди и пијаном даје на сваких четврт сата по једна јеловна кашика. Као последица тога наступа јак пролив, праћен мучнином и повраћањем, најчешће уз обилно мокрење и знојење, а после тога јавља се велики апетит, жеђ и одвратност према алкохолу.

— Пола главице црног лука (*Allium cepa*) ситно се исецка и исцеди у кашику. Тим соком пијаног „поје“, а другу половину главице ставе му под нос.

Веровања у лекове анималног или „нечистог“ порекла, коришћена су углавном за истеривање „злог духа“ из тела пијанице.

— Балега од коња се стави у мало воде да одстоји, а онда се кроз ретку крпу цеди лагано у уста пијаног. После тога наступа мука, повраћање, а пијани „се више не сети да пине“. У народу се за овај лек каже: „Каква болница, овој си је лек“.

— Балега од коња измешана са „кокошињцима“ (од црне кокоши) ставља се у ракију да постоји, а затим се даје пијаном „да се мане од пијанку“.

— Да се „истрезни“ пијаном се под нос ставља врућа балега.

— Пена из коњских уста стављана је пијанцу у ракију да би се „згрозио“ и одвикао од пића.

— Жуте жабице „ракеној“ (јављају се најчешће после кише) стављају се живе у ракију да одстоје и та ракија се даје пијанцима „да не би више пили“.

— У боцу тамне боје ставе се „мртви“ мишеви. Када пијаница потегне из те флаше и до уста му допру „миши“ у моменту се „згрози“, истрезни и „не ставља више ракију у уста“.

— Поред мишева у ракију стављају гуштере, буба-швабе, црве и др.

Циљ магијског лечења у народној медицини је да из болесног тела изгони зле духове и демоне као проузроковаче болести. Један од карактеристичних магијских обрада при лечењу је и бајање: врста тајанствене радње против „злих демона“ и болести, уз употребу магијских предмета и басама. Тако, на пример, „магијска шибљика“ или врба у бајањима и народној медицини има велики значај. По веровању, на њу се може пренети или се за њу може „венчати“ болест па чак и „пијанка“.

Често су људи одводили болесне код врачара, ређе код врача, да им бају „од пијанку“, тј. да пијанцу „одузму вино и ракију“ и одвикну га од пића. Веровање у то „психотерапеутско лечење“ имало је видну улогу у лечењу алкохолизма.

— Кад се у реци нађе прут од врбе преко кога лагано тече вода, али се он извија, поново излази из воде и „отреса се“, такав се прут узме и стави у ракију да одстоји, а затим се та ракија даје пијанцу уз басму: „Како се истреса прут од воде, тако да се истресе и Н. Н. од ракију“.

— Бочица са ракијом или вином, која се стави поред мртваца у ковчег, треба да одстоји целу ноћ и сутрадан до гроба, где се извади, сачува и даје пијанцу уз речи: „Кад пије мртавац тад и Н. Н. ца попије“.

— Ваши из косе ставе се у ракију која се да пијанцу да пије, јер се верује „да како се човек стреса од вашку“ тако да се и Н. Н. „отресе од вино и ракију“.

— Уз ракију и вино стављена је менструална крв, мокраћа, као и прљави нокти и „оно испод нокти“, да би пијанца згрозило и одбило од пића.

— На глави пијаног треба држати хладне облоге и давати му доста течности.

— Веровало се да повраћање и пролив изазван клистиром лече пијанство.

— Давали су и горку со као ефикасан лек.

— Ракију и вино су солили да би се пијанцима згрозило.

У стању алкохолног делиријума пијанце су називали лудима, често их затварали, везивали у посебне одаје или их одводили у манастире (Суводол, Вратна) да им калуђери читају молитве.

Из ових се података види да је „ритуал лечења“ обављан само уз присуство појединих атрибута, у одређено време и на одређеном месту. Веровања о народном лечењу алкохолизма представљају, с једне стране, „кажњавање“ болесних и порочних, а, с друге стране, „истеривање злог духа“ из тела пијанца.

„Зло се злим тера“ — основна је подлога етномедицинске традиције у веровањима о лечењу алкохолизма рудара у Тимочкој крајини, проткане истовремено и мистиком и празноверјем, али и дуго-трајним искуством.

Gordana Živković

SOME BELIEVES ABOUT FOLK ALCOHOLISM CURING AMONG
MINERS OF TIMOK AREA

Summary

Paper represents the results of exploring people's beliefs about curing alcoholism among miners of Timočka Kraina. The research was carried out in several mining cites, with particular reflections on historic, economic, social, cultural and medical conditions. Various folk methods for curing alcoholism are pointed out along with wide selection of remedies, such as herbal, animal and mineral origin which significantly contribute towards exploring folk medicine.